

Закоморна К. О.

*Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»,
доцент кафедри державного будівництва,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ (НА ПРИКЛАДІ ОСНОВНИХ ЗАКОНІВ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ)

1. Світові процеси демократизації й глобалізації конституційного права яскраво демонструють загальновизнані і новаторські підходи до конституційно-правової регламентації соціальних досягнень людства. Ідеалізована модель аксіологічних конституційних начал і відносин, що знайшла безпосереднє нормативне оформлення в конституційному законодавстві, у теорії конституційного права оформилася в категорію «конституційна цінність» (Бондарь Н. С. Судебный конституционализм в России в свете конституционного правосудия / Н. С. Бондарь. – М.: Норма; ИНФРА-М, 2011. – С. 166). Конституційні цінності стали об'єктом досліджень зарубіжних і українських вчених (М. С. Бондаря, Ф. В. Веніславського, М. В. Вітрук, У. Пройсса, В. В. Речицького, Р. Уітц, К. Хессе, А. Шайо й ін.). Разом з тим, поки що остаточно не осмислена специфіка трансформації конституційного регулювання об'єктів реальної дійсності, які визнані в посткомуністичних суспільствах головними соціальними цінностями. Зважаючи на це, метою доповіді є висвітлення деяких особливостей визначення конституційних цінностей в Основних законах постсоціалістичних країн.

2. Мабуть єдиною спільною довершеною ідеологічною моделлю, яка знайшла відображення в конституціях цивілізованих держав, є конституціоналізм. Так, вітчизняні науковці справедливо стверджують, що конституціоналізм, є, передусім, політико-правовою ідеологію, інтелектуальним узагальненням, фундаментальною цінністю світової культури, суспільно-політичним рухом, спрямованим на реалізацію відповідних ідей, які людство вдосконалює протягом усієї історії (Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: Монографія / А. Р. Крусян. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 9; Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: Монографія / В. М. Шаповал. – К.: Юрид. фірма «Салком»; Юрінком Інтер, 2005. – С. 17). Якщо розглядати конституціоналізм як систему уявлень про систему політико-правових цінностей, то в цьому контексті одним з важливих здобутків цивілізації є визнання засадами конституційного правління ідеологічного, політичного і світоглядного плюралізму. Зокрема, німецький дослідник К. Хессе зауважує, що Основний закон демократичного ладу не пов'язаний будь-яким релігійним і світоглядним ідеалом, і таке відношення держави до встановлення правил життя громади утворює простір для протистояння різних суспільних сил, котре, у свою чергу, обумовлює можливість подальшого історичного розвитку (Хессе К. Основы конституционного права ФРГ / Пер. с нем. Н. А. Сидорова / К. Хессе. – М.: Юрид. лит., 1981. – С. 86–87). Для соціалістичних країн принцип нейтрального відношення держави до духовної царини не був характерним, оскільки це середовище тотально контролювалося комуністичною партією, в програмі якої беззастережно визнавався атеїзм. Безумовно, після кра-

ху соціалістичної системи запровадження конституційних засад багатоманітності усіх сфер суспільного життя мало стати не просто символічним кроком, а, насамперед, актом визнання ліберальної моделі конституційного правління. Тому не випадково перші заходи в цьому напрямку стосувалися скасування конституційних норм, які проголошували провідне становище комуністичної партії. Для прикладу, у Болгарії Закони про зміни Конституції від 15.01.1990 р. та 3.04. 1990 р. виключили положення про ключову роль Болгарської комуністичної партії, одночасно встановивши такі конституційні цінності як принцип розподілу влад, ідеї економічної, політичної, ідеологічної багатоманітності тощо (Стойчев С. Конституционно право на Република България. В 2 ч. Ч. 2. / С. Стойчев – София: Ciela, 2000. – С. 91).

4. Водночас, так звана «деідеологізація» конституцій постсоціалістичних держав призвела, як це не парадоксально, до зворотного ефекту. Як слушно зауважує угорський вчений А. Шайо, в тих суспільствах, де на державному рівні затвердився атеїзм, утворилися своєрідні «пустоти», якими на сучасному етапі різні політичні сили намагаються заволодіти. Більш того, зазначає він, проголошення держави світською посилило ефект «незайнятого простору» (Sajó A. Constitutionalism and secularism: the need for public reason / A. Sajó // *Cardozo Law Review*. – 2009. – Vol. 30. – P. 2403 [Electronic resource] – Режим доступу: <http://www.cardozo.yu.edu/>). Отже, після краху комуністичної системи громадяни цих країн взагалі залишилися без будь-якої ідейної програми духовного розвитку. У зв'язку з чим доволі цікавим представляється вибір конституційних цінностей за для заповнення зазначеного «вакууму» в постсоціалістичних державах.

Перший варіант можна розглядати як виключення з правил так званої «радянської» практики управління політичним процесом. За оцінкою науковців, у Республіці Польща в соціалістичний період католицька церква була єдиним хранителем національної ідентичності, національним інститутом, який встояв перед комуністичним режимом та зберіг автономну роль у суспільному житті (Mills J., Kosloski D. R. Whither communism: a comparative perspective on constitutionalism in a postsocialist Cuba // *The Geo. Wash. Int'l L. Rev.* – 2009. – Vol. 40. – P. 1242). Тому в цій державі визначення взаємин держави, церкви і людини в системі конституційних цінностей займає суттєве місце.

Друга модель властива для Болгарії, де комуністична партія займала впливові позиції та навіть виграла перші вибори до Народних зборів. У зв'язку з чим, на перший погляд, достатньо суперечливою виглядає суть конституційної цінності, в якій втілена концепція взаємин держави і церкви. З одного боку, із змісту перших параграфів ст. 13 Конституції 1991 р. випливає світський характер держави, а з іншого, параграф 3 цієї ж статті проголошує, що традиційною релігією в Республіці Болгарія є східно-православне віросповідання.

Ми солідарні з думкою німецького науковця У. Проїсса, що дане конституційне положення свідчить про бажання розробників Основного закону використати релігію як інтегративний засіб для формування болгарської політиї, подолати політичне відчуження громадян і примирити їх з новим політичним порядком (Проїсс У. Модели конституционного развития и перемены в Восточной Европе // *Полис*. – 1996. – № 4. – С. 132).